

Vége maga Ohthere szólal meg

A magyar finnugrisztikában is a finnugor népek iránti érdeklődés kezdetének szokták tartani Nagy Alfréd angol király alattvalójának, „halogalandi Ottar”-nak i. u. 899 előtti úti beszámolóját egészen *Bjarmia* vidékéig tett tengeri utazásáról.

Ennek fontosságára már a finn önismeret klasszikusa, Henrik Gabriel Porthan felhívta a figyelmet, 1800-ban, Stockholmban megjelent értekezésében: *Försök at uplysa Konung Alfreds geographiska beskriřning öfver den europeiska norden*, amely későbbi kiadásokban is hozzáférhető maradt.

Nálunk mégsem innen, hanem a későbbi nemzetközi finnugrisztika hagyományait követve először Zsirai Miklós említette e szöveget, kézikönyvének tudománytörténeti része elején.¹ Ő latinul (!) idéz pár bekezdést az útleírásból, a dán filológus Rafn *Antiquités Russes* c. régi kiadványa (Koppenhága, 1850. II. kötet, 459–462) alapján. Minthogy az úti beszámoló szövege mind a mai Norvégia északi részén élők, mind a lappok, mind a Kola-félsziget keleti partjainál élők, mind ettől keletre, a Fehér-tenger, sőt az Északi Dvina torkolata (a mai Arhangelszk vidéke) táján élőkről gyakorlatilag a legelső írásos híradás, a szöveget mindmáig gyakran használták skandinávisták, lappológusok, finnugristák, sőt az orosz állam kezdeteivel foglalkozó szlavisták is. Az észak-európai kutatók Rafn kiadványának első kötetét is kézbe vették, ahol az eredeti szövegek szerepelnek.

Nálunk csak finnugristák emlegették, futólag. Szerencsére újabban – a finnugor népek korai történetére vonatkozó források összegyűjtése és tárgyalása során – Klima László egy másik forráskiadványból átvéve, tüzetesebben mutatta be a szöveget.² Ő teljes magyar fordítást hoz, és ehhez ad tájékoztató bevezetést és némi jegyzeteket is. Az orosz medievista-anglista V. I. Matuzova könyve (*Anglijszkie szrednyevyevokie isztocsnyiki IX-XIII. vv. Tyekszti, perevod, komentarij*. Moszkva, 1979. Nauka) alapján dolgozott és a magyar fordítás oroszból (!) készült. Klima megemlíti a jó angliai kiadásokat is, amelyek közül azonban éppen a legfontosabbat, az óangol szöveg kritikai kiadását Matuzova sem ismerte.

Egyébként az óangol szöveg réges-régen és széltében ismert volt. Henry Sweet 1876-tól kezdve megjelenő óangol olvasókönyvéből (*Anglo-Saxon Reader in Prose and Verse*) mindenki, aki tanult óangolt, megküzdhetett vele. A később C. T. Onions gondozta kiadásokban is megvan. Magyar anglisták generációinak is feladták kötelező olvasmányként. Amikor a Magyarországra költözött nyelvész, Rot Sándor közzétette az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán óangol tankönyvét, ebben is olvashatóvá tette az eredeti szöveget.³ Rot anglisták számára készítette könyvét, ám nyilván érzékelt a szöveg finnugrisztikai érdekességét

1 Zsirai Miklós: Finnugor rokonságunk. Budapest, 1937. Hasonmás kiadása: Budapest, 1994. Trezor Kiadó, 474–476. lapok.

2 Klima László: Finnugor történeti chrestomathia. Budapest, 1999. ELTE Finnugor Tanszék, 37–44. (Budapesti Finnugor Füzetek 12.)

3 Rot, Sándor: Old English. Budapest, 1982. Tankönyvkiadó. 428-441.

is. Egyébként az óangol szemelvényes szöveggyűjtemények is hozták a minket érdeklő részeket. Rot is végső soron Sweet (és Onions) szöveggyűjteményéből dolgozott, nyilván ismerte a moszkvai nyelvészprofesszor, A. I. Szmirnyickij 1939-es óangol tankönyvét is. Rot és Klima szövegei nagyjából egyeznek, ám mindkettőből maradt ki mondat, és a szövegközlésbe is óhatatlanul hibák csúsztak. Rot sem használta Batley kritikai kiadását.

Érdemes tehát végre „halogalandi Ottar” (az óangol szöveg helyesírásával helyesen: Ohthere, illetve Halgoland) úti beszámolójának eredeti szövegét figyelembe venni.

1773 óta modern, nyomtatott kiadásban is ismerjük Nagy Alfréd angol király (*Ælfrede kyning*) Orosius-fordításának óangol szövegét. Ez Paulus Orosius *Historiarum adversum Paganos (libri Septem)* című munkáját tartalmazza, amelyet Szent Ágoston biztatására az i. u. 5. évszázad második évtizedében készített (latinul) a szerző. A munka a különféle pogány népekről, azok lakóhelyéről, szokásairól, megtérítésükről szólt, és még a kora középkorban is igen népszerű volt. Többször előfordult, hogy nemcsak ebből merítettek sematizált nép- és vallásleírásokat, hanem a mű másolatait kiegészítették aktuális információkkal is. Ilyen módon került az óangol fordításba Ohthere (és Wulfstan) beszámolója az I. könyv 1. részébe, Északkelet-Európáról adva más forrásokból nem ismert képet.

Az óangol Orosiusnak két fontos kézírata ismert:

1. A *British Library*, additional 47967 számon az ú. n. Lauderdale- (vagy Tollemache-) kéziratként ismert szöveg Ohthere beszámolójának két utolsó harmadát (és Wulfstan egész szövegét, valamint a világtörténelemről szóló *ii-viii* könyveket) nem tartalmazza. Ohthere és Wulfstan szövegét valószínűleg nem elvesztették, hanem valaki eltulajdonította.⁴ Az 1600-as évek elején ez a kézirat a neves angol mágus és kéziratgyűjtő, John Dee tulajdonában lehetett, a század végén pedig Lauderdale herceg birtokában volt.

2. A *British Library*, *Cotton Tiberius* kéziratának sorsát 1552 óta ismerjük. Ebbe a kéziratba más óangol szövegeket is lemásoltak. Ebben megvan az Orosius-szöveg legeleje is.

Két további, töredékes kéziratot is ismerünk. Francia és bizánci források alapján feltehetjük, e tájakon is megvolt az óangol fordítás egy-egy kézírata.

Kitűnő filológusok nemzedékei foglalkoztak e kéziratokkal, és ma úgy tudjuk, hogy ezek végül is egy szövegből származnak, mind az egyes fejezeteket, mind ezek részeinek sorrendjét illetően. Ami az óangol fordítás alapjául szolgáló latin Orosius-szöveget illeti, itt mintegy 77 (!) számba jöhető középkori kéziratot ismerünk. Ezek egyike sem lehetett az óangol fordító kezében, hanem ezekhez képest egy „gyengébb minőségű” szöveg, amely nem maradt ránk. Latin nyelvű Orosius-kéziratok szinte az egész Európából ránk maradtak, Angliából a C-csoport mind a 7 redakciójához, és a D-csoporthoz tartozó kéziratok maradtak fenn. Megjegyzései és utalásai jelzik, az óangol szöveg fordítója más műveket is ismert. Betoldásaiban a 9. századi Európa földrajzi tudásával egészíti ki a művet és ilyen betoldás az Ohthere- és Wulfstan-útleírások szövege is. Igen valószínű, hogy a fordító használt valamilyen *mappa mundi* térképet, amelyen a régi latin szerző által nem említett tájak, népek, országok is szerepeltek.

Ami Ohthere és Wulfstan szövegeit illeti, ezek a fordítás első könyvébe kerültek, és róluk nem is tudunk annál többet, mint amit itt olvashatunk. Ohthere neve és eredeti tevékenységének

4 D. S. Brewer: *Sixteenth, Seventeenth and Eighteenth Century References to the Voyage of Ohthere. Anglia* LXXI (1952-1953) 202–211. részletesen bemutatja, hogy e távoli tájra történt egykori utazás adatai még évszázadokkal később is érdekelték – a kereskedőket és más, gyakorlati célú utazókat.

területe a mai Norvégia északi részére mutat. Noha felmerült az az ötlet, hogy két másik, ugyanilyen nevű személy (az *Anglo-Saxon Chronicle* 912. événél szereplő „Ohthere jarl” vagy az óízlandi *Qrvar-Odds saga* egyik hőse) kapcsolatba hozható az „útleíróval”, ma ezt a lehetőséget a szakértők elvetik. A viking-kor kutatói szerint vagy egy kereskedő-birtokos volt, aki észak-norvégföldi birtokára csak ritkán, például az aratás idején tért vissza, vagy egy Norvégiából Angliába menekült férfi, aki mondjuk Széphajú Harald súlyos adóemelései miatt ment át Angliába. Nyilván az északi „norvég” nyelvjárást beszélte. Nem tudjuk, beszélt-e (ó)angolul? (Wulfstan, akivel a továbbiakban nem kell foglalkoznunk, viszont merciai angol férfi volt.) A szakirodalomban egyöntetű az a vélemény, hogy ezeket az útleírásokat Nagy Alfréd királyhoz juttatták el, akinek körében azzal is foglalkoztak, hogy a két szöveg különböző nyelvjárási sajátosságait valamelyest egységesítsék. Azt is feltették a kutatók, hogy a Wulfstan-beszámoló előbb Ohthere kezébe került, aki a magáéval együtt juttatta el azt a királyi udvarba, ám ezt a megoldást a két szöveg nyelvi különbségei inkább cáfolják. A mai kiadásokban is terjedelmes, 150 nyomtatott lapnyi könyv fordítása nyilván hosszabb időt vett igénybe. A fordító személyét régen Alfréd királyban találták meg. Később a szerzőséget különféle módon ítélték meg, akár csoportos munkára is gondoltak. Ma ismét inkább egy fordítóra gondolnak, aki azonban nem valószínű, hogy maga a király volt, és a szövegek apró különbségeit inkább mintegy öt másoló vagy írnok tevékenységének tudják be. Az egész Orosius-fordítást éppen e két útleírás-betétiszöveg alapján szokták datálni, és minthogy Alfrédot már királynak nevezik (871-ben lett uralkodó), viszont a vikingek Izlandra településéről (874) még nem esik szó – régebben e két időpont közé tették.

Ohthere beszámolójában⁵ három útról esik szó. Maga mondja, hogy *Halgoland*-ba való. Ez az elnevezés (a mai norvég *Hålagaland* ekkor a mainál jóval nagyobb részt, voltaképpen a 69°-tól északra található egész területet jelölte.) Az egyik út során a mai Közép-Norvégiából Dániáig hajózik. Nyilván járt Angliában is. A minket érdeklő északkeleti út vezetett „Bjarmiába”. Noha korábban az elsőt 870-re, a másodikat 874 előttre szokták datálni, ma inkább csak annyit állíthatunk, hogy ezekre az utakra 871 és 899 között kerülhetett sor.

Az óangol Orosius (az *f.2–f.5* lapokon) egy világtörténeti tartalomjegyzékkel indul. Majd egy „földrajzi” leírás olvasható az *I.i* könyv-fejezetében (*f.5v–f.8*), amelyben Ázsia, Európa, Afrika, India (stb.) területeit említik. Ez is érdekes, hiszen éppen Bornholm, a svéd és a balti területek említésével végződik. Minden külön bevezetés nélkül az *f.8* lap végén kezdődik Ohthere beszámolója, amely az *f.11* lap végéig tart. Innen már Wulfstan beszámolója következik. (Ez az *f.13* közepéig tart.) Ohthere beszámolójából az *f.10v* laptól kezdve a szöveg ma hiányzik a Lauderdale-kéziratból, noha egykor megvolt, ám kiesett vagy kitépték. Itt a modern kiadások a Cotton-kézirat szövegét adják.

Ohthere szövege (*f. 8–f.11v*) a kritikai kiadásban alig több mint két és fél nyomtatott lapot tesz ki (Bately 1980: 13–16), Wulfstan szövege (*f.11v–f.13*) még ennél is rövidebb, egy és háromnegyed lap (Bately 1980: 16–18). A Cotton-kézirat egy lapját (*f.11v*) hasonmásban közli Bately (az ő kiadásában ez a 16. és 17. lapok között található), ez Ohthere szövegének vége,

5 Az óangol Orosius-fordítás fenti ismertetésében és a szöveg bemutatásában a kitűnő kritikai kiadásra támaszkodtam: Bately, Janet: *The Old English Orosius*. London – New York – Toronto, 1980. Oxford University Press. (Early English Text Society – S.S. 6.) Bately több mint száz lapos szövegfilológiai bevezetője, majd a kritikai kiadás után következő, együtt majd 300 oldalnyi jegyzetek és szótár gyakorlatilag minden felmerülő filológiai kérdésben eligazít.

Wulfstan szövegének kezdete. (Wulfstan útibeszámlója a későbbi Kelet-Poroszország, Lengyelország, a balti népek területére vonatkozik, amelyben az *Est* és *Estland* szavak ugyan nyilván elválaszthatatlanok a mai „észti” népnévtől, ám mégsem az észtekre vonatkoznak.)

Az óangol Orosius a *f.13* aljától megint csak minden különös magyarázat nélkül folytatja Európa leírását, a Dunától délre levő területekkel, itt említve Görögországot, Konstantinápolyt stb. Ez pontosan illik a két úti beszámoló előtti szöveghez, innen is látjuk, hogy ezek egy kész szöveghez képest betétek voltak. E betétek személyes beszámolók konkrét utakról, míg az Orosius-mű első könyvében a többi rész földrajzi nevek és helyek felsorolása és nem útleírás.

Rot Sándor 1981-es könyvében rövid tájékoztató szöveg kíséretében a 439–440 lapokon hozza e részt, majd Wulfstan beszámolóját. Ohthere szövegéből kihagyott 9 sort és „helyesírása” sem az eredeti, hanem itt-ott valamilyen didaktikus rekonstrukciót követ.

Klíma könyvében (1999) az oroszról vett szöveg (Katona Erzsébet által készített) fordításában tartalmilag meglepően pontosan adja vissza az eredetit. E magyar szövegben azonban az első mondat még nem Ohthere szövege, az utolsó két bekezdés pedig már Wulfstan szövegéből való.

Ohthere szövege azzal kezdődik, hogy Alfréd királynak „elmondja”, hova való és milyen utat tett meg. A királyt *hlaforð* rangon említi, amely szót nehéz értelmezni. Jelentheti azt, hogy Ohthere önként állt a király szolgálatába, vagy jövevény volt, vagy nem volt teljes jogú tagja az angol társadalomnak, vagy kereskedő volt – ám lehet, hogy ez a megnevezés csak udvariassági formát („uram”) fejez ki. Elmondja, hogy lakóhelyén nem élnek mások, mint a *Finnas* (kétségtelenül, a szó jelentése ’lappok’), akik télen vadásznak, nyáron a tengernél halásznak. Északra vezető hajóútvjáról nem állítja, hogy ő lett volna az első, aki arrafelé járt. A négyosztatú és nyolcosztatú tájolás közül a négyosztatút használja, ezért az általa használt „észak” megjelölés jelenthet északkeletet is. Elég nehéz pontosan megállapítani, hol is „fordult” keletre (a Nordkappnál vagy a Nordkynnél), hol várt a kedvező északi szélre (a Kola-félsziget keleti partjának mely részén), és melyik volt az a nagy folyó (*an micel ea*), amelynek a torkolatáig eljutott.

Mínthogy ennek a helynek azonosítása máig a legérdekesebb téma a hajózástörténészek és finnugristák számára, természetesen, hogy különböző elméletek fogalmazódtak meg. Bjarmiát legtöbbször a Fehér-tengertől keletre, leginkább az Északi Dvina vidékén szokták keresni. Ám Ohthere sehol sem mondja, hogy odaúttja során ne jobbkéz felől lett volna a part, amely mellett hajózott. A Fehér-tenger bejárata ugyan 50 kilométernél is keskenyebb, és még Arhangelszk sincs messzebb 200 kilométernél, ám pusztán a hajóút leírása inkább a Kola-félsziget egyik nagy folyójának torkolatára enged következtetni. Ohthere azt állítja, hogy a folyó egyik oldala *gebun land* (’lakott’ vagy ’művelt föld’) volt. Az utóbbin persze azt is lehet érteni, hogy nem lakatlan vadonnak látszott.

A következő részben, minden átmenet nélkül arról esik szó, hogy a *Beormas* (’bjarmák’, ’Bjarma-lakosok’), akik a *Terfinna land* (’a Ter-lappok földje’) területén laknak, mit meséltek el magukról és szomszédaikról. Itt közli Ohthere a maga nyelvi megfigyelését is: *ða Finnas, him ðuhte, 7 ða Beormas spræcon neah an geðeode* (’a Finnek, úgy tűnt neki, és a Beormák közel ugyanazt a nyelvet beszélték’), amely oly sok kommentárt kapott a finnugristák részéről. (Még Zsirai is emiatt állította, hogy az „összehasonlító finnugrisztika” előfutára volt „Halogalandi Ottar”.) Ha a „Finnek” a lappok, kik legyenek a „Bjarmák”? Az egyik felmerült ötlet az volt, hogy ezek a „karjalai finnek”. Ám ez településtörténeti szempontból is kizárt. A 9. században biztosan nem volt karjalai népesség sem a Kola-félszigeten, sem az Északi Dvina torkolatnál. Azután a lappok és a karjalaiak (a valódi finnek) nyelve már ekkor is olyannyira eltért egymástól, hogy ezt nem vélhette egy kívülálló sem közel azonos nyelvnek. Ha a *Bjarm(i)a* szót

Perm nevével vetjük össze, a nyelvi távolság ugyanolyan, vagy még nagyobb a lapp és a zürjén (komi) nyelvek között. Településtörténetileg igen valószínűtlen, hogy ekkor zürjének éltek volna a Fehér-tenger partján, még kevésbé a Kola-félszigeten.

Megint minden átmenet nélkül a rozmárvadászatra tér át a szöveg, és nem egészen biztos, hogy az elmondottak mire vonatkoznak, hiszen azt mondja, hogy az ő hazájában (*on his agnum lande*) lehet a legjobban bálnára vadászni.

Beszámolója végén részletesen leírja hazája adózási viszonyait, a mai Norvégia kiterjedését, említi Svédországot (*Sweoland*), meg hogy a kvének (*Cwenas*) hogyan harcolnak a normanokkal (*Norðmen*).

Ezekhez a részekhez is fűzhetnénk kommentárt, ám erre most nincs se mód, se szükség. Pedig érdekes, nyilván személyes tapasztalatra utaló megjegyzései is vannak. Például, említi, hogy „csaliszarvással” (*stælhranas*) fogják a vad rénszarvast. Az említett részek után már Dániába hajózását említi.

Ohthere norvég lehetett, aki a lappokkal való kapcsolatai révén valahogyan tudott beszélni a lappokkal. Észak-Norvégia tájairól ő az első név szerint ismert ember, aki beszámol ilyen kapcsolatokról. Régészeti leletek, történeti hivatkozások és a lapp dialektusok óészaki jövevényszavai bizonyítják, hogy ilyen kapcsolatok a vártnál élénkebbek voltak, már a 9. században is. Ezért is mérlegelte oly sok későbbi kutató egyes megállapításait, sőt szavait is. Persze, az utóbbiakat csak azok, akik eljutottak az óangol szöveghez és azt értelmezni is tudták.

Még különösebb az északkeleti útról való beszámoló. Akármilyen rövid és bármennyire áttételes is ez, semmi okunk nincs kételkedni abban, hogy ez a hajóút bekövetkezett. Sajnos, nem tudjuk, mekkora volt a hajó, hányan vettek részt az úton, hogyan tértek vissza. Az út célját is csak sejthetjük. Valószínűleg a rozmárvadászat is fontos volt, ám igazában afféle kereskedelmi felfedező út lehetett a cél. Ezért is volt Ohthere olyan óvatos az idegen tájakkal, emberekkel közvetlen kapcsolatba kerülni. Nyilván cserekereskedelemre is sor került útja alkalmával. A nyelvi hasonlóság megfigyelését esetleg az is magyarázza, hogy e későbbi, állandóbb kapcsolathoz tolmácsokra is szükség lehetett.

Nem tudjuk azt sem, pontosan miért is beszélte el útjait az angol királynak. Nem valószínű, hogy Alfréd valódi kereskedelemre vagy adóztatásra gondolt volna. Az a tény, hogy Ohthere és Wulfstan útleírásait végül is egy tudományos munka földrajzi fejezetébe írták be, inkább elméleti, mint gyakorlati érdeklődésről árulkodik. Orosius művének óangolra fordítása azonban jelzi, az ilyen munkákra nem csupán a latinul olvasóknak lehetett igénye.

Még egy további kérdést is meg kell említenünk.

Vászolyi Erik igen elmemozgató tanulmányban⁶ foglalkozott azzal a kérdéssel, milyen bonyolult dolog is értelmezni a régi írásos forrásokban szereplő népneveket. Minthogy példái éppen a *komi* (és *zürjén*) népek régi „megnevezései” voltak, érintette a *Perm* és *Bjarmia* neveket, sőt említi „Ottar” útleírását is. Úgy véli, még ha Ohthere kiválóan tudott volna is a 9. századi valamely norvégiai lapp dialektusban beszélni, ettől még nem értette volna meg az akkori komi nyelven beszélőket. Sőt, ekkor már e nyelv legközelebbi rokona, a *uvmurt* is önálló nyelv volt, nem teljes kölcsönös érthetőséggel. A karjalai sem volt érthető a lapp nyelvből, és a komiból is alig. Ezt azonban csak melleleg említi Vászolyi, érvelését a komi nép megnevezéseire összpontosítja, és ahol ez lehetséges, településtörténeti adatokra is utal. Egyébként a *bjarma(a) = perm* megnevezések azonosításában is kételkedik. Amint ismert, a

6 Vászolyi Erik: Zürjének, Perm, Bjarmia. Nyelvtudományi Közlemények 69 (1967) 283–311.

perm megnevezés (elnagyolt fonetikával kb. *pjerm(j)* formában) először az óoroszl Nesztorkrónikában fordul elő, azaz 1110 előtt már ismert megnevezés volt. Ez, és Ohthere adata között tehát úgy két évszázados hézag található.

Ám ezt azért át lehetne hidalni. Ohthere 900 körüli szövegében a többesszámú *Beorm(as)* – csak Ohthere szövegében, három mondatban, teljesen azonos alakban – jól összevethető az ekkori óizlandi, ugyancsak többesszámú *Bjarm(ar)* szóval, ráadásul e népnév körülbelül ugyanarra a tájra, a Fehér-tenger keleti és déli partjaira vonatkozatható. Amelyhez a legközelebbi déli kultúracentrum éppen Perm települése. Az is közismert, hogy 900 körül szerveződik meg a kijevi Rusz állama, a viking Rurik-dinasztia révén, akik ekkor még tudtak ónorvég anyanyelvükön. És a kijeviek szemében is a *Perm* szó ugyanazt a tájat jelölte. Lehet, hogy az óészaki *Bjarm(a)* mégsem elválaszthatatlan a „Perm” megnevezéstől, amely azután az óoroszból terjed tovább.

Bjarmia egyébként később is érdekelte a norvég és izlandi szerzőket. A világtörténelmet összefoglaló kitűnő és nagy terjedelmű áttekintés, Snorri Sturluson 1230 után összeállított *Heimskringla* (ez az „*orbis terrarum*” óizlandi megfelelője) c. művében olvasható a nevezetes mondat: „és egy körülkerített helyen áll Bjarma isten, amelyet Jómáli-nak hívnak *Istendr goð Bjarma, er heittr Jómáli*” – ami nyilvánvalóan a finnségi *Jumala* istennév megfelelője. Vagyis az izlandiak szerint még évszázadokkal később is a Fehér-tenger vidékén élő *bjarmák* legalábbis egy finn nevű istent tiszteltek. (Erre egyébként már 1782-ben éppen Porthan is felhívta a figyelmet.)

Egyébként az óangol Orosius földrajzi névanyaga is egyenesen káprázatos. Megvan benne az *Ad(d)riaticum*, *Ægyptus*, *Æquitania*, *Æthiopes*, *Affrica*, *Aquilegia*, *Armenia*, *Asia*, *Asiria*, *Athena*, *Bæme* vagy *Behemas* alakban a „csehek”, *Donua* alakban a Duna, *Estum* „észteknek”, *Gotan* ’gótok’, *Horigi* ’horvátok’, *Hunas* ’hunok’, *Hungerre* ’magyarok’, akik egykor a *Basterne* nép voltak, Orosius eredetijében: *Basternarum gens ferocissima* jellemzéssel. Gondolom, ennyi példa is elég annak érzékeltetésére, hogy mind Orosius, mind annak óangol fordítása (a magyar honfoglalás idején!) igazán megérdemli további figyelmünket.

Most azonban nem egy tüzetes bemutatás volt a feladatomban, csupán az, hogy végre maga Ohthere szóljon meg, nem pedig mindenféle közvetítő.⁷ És amely forráshoz még a továbbiakban is gyakran visszatérnek majd a kutatók.⁸

7 Noha a szövegkiadó Bately nem a műben található történeti, földrajzi és etnikai kérdéseket mutatja be, legfeljebb ezekkel annyiban foglalkozik, amennyiben a szöveg magyarázatához ez szükséges, irodalomjegyzékében említi azokat az angol szerzőket és műveiket is, amelyek Ohthere szövegének adatait vizsgálták. Ezek közül csak a legfontosabbakat említem itt: R. Ekblom: King Alfred, Ohthere and Wulfstan. *Studia Neophilologica* XXXII (1960) 3–13, itt utalással korábbi műveire is. K. Malone: King Alfred’s North: A Study in Mediaeval Geography. *Speculum* V (1930) 139–167., és későbbi dolgozatai. A. C. s. Ross: The Terfinnas and Beormas of Ohthere. Leeds, 1940. (Leeds Texts and Monographs: VII.), és más művei. A kritikai kiadás idejére e művek érvrendszere már sokban módosításra szorult. Talán érdekes megemlíteni, hogy Bately műve írásakor a korai finn történelem és településtörténet kérdéseit illetően a nálunk is jól ismert angol finnugrista, Michael Branch tájékoztatásait használta fel. Ezek az 1970-es években kialakult közfelfogást tükrözik és máig megszívlelendők.

8 Nem kell itt tárgyalnom azokat a munkákat, amelyekben finn kutatók széles keretbe illesztették a Bjarmia-kérdést. Martti Haavio könyve (Bjarmien vallan kukoistus ja tuho. Porvoo–Helsinki, 1965.) igen fantáziadús és érdekes áttekintés. Ezzel is külön kellene foglalkozni.

*

Gondolom, nem kell azt sem részleteznem, miben jellemzi ez a szemlélet (a forrásokhoz való visszatérés és a józan értékelés) a kiadványunkban ünnepeelt munkásságát.

És még egy személyes vonatkozás! Noha ez már Wulfstan szövegében található, *Estland*-ról szólván (*f.12* vége) nemcsak azt olvassuk, hogy ott a király és a gazdagok kancatejet (*myran meolc*), a szegények és a szolgák pedig mézsört (*medo*) isznak, hanem azt is, hogy ott igazán sok a méz (*hunig*). Nyilván ez az egyik legelső említés a Baltikum méhészetéről! Amelynek máig oly jeles képviselői vannak...